

تکدی‌گری در ایران: رویه‌ها، روندها و علت‌ها

فرهاد نصرتی نژاد^۱، *علی اخوان بهبهانی^۲، منصور دیهول^۳

Beggary in Iran: Practices, Trends and Causes

Nosrati Nejad F.¹, *Akhavan Behbahani A.², Deihool M.³

چکیده

هدف: تکدی‌گری یکی از پدیده‌های اجتماعی شایع در بسیاری از شهرها است که پیامدهای اجتماعی ناگواری دربردارد. به همین دلیل، مطالعه علمی این پدیده ضروری، و البته گام نخست در مواجهه منطقی با آن است.

روش بررسی: مطالعه حاضر متکی بر دو روش تحلیل ثانویه داده‌های موجود در خصوص متکدیان جمع‌آوری شده در سطح شهرها، در طول سال‌های ۸۶ تا ۸۹ و همچنین فراتحلیل برخی از مهمترین مطالعات انجام شده در ایران در سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۷ است.

یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد که عموم متکدیان (نزدیک به ۶۸ درصد) مرد هستند. از نظر سنی در سال‌های اخیر سهم گروه‌های سنی کمتر از ۲۰ سال در جمعیت متکدیان افزایش یافته است؛ با این حال عموم متکدیان در گروه‌های سنی ۴۰ سال و بیشتر قرار دارند. علاوه بر آن سهم بی‌سوادها از گروه‌های تکدی بسیار کاهش یافته و از ۸۰/۷ درصد در سال ۱۳۷۰ به حدود ۲۸/۱ درصد در سال ۱۳۸۶ رسیده است. همچنین سهم مجردها از گروه‌های تکدی نیز افزایش بسیاری یافته است، هر چند عموم متکدیان هنوز متأهل هستند. علاوه بر آن درصد افراد دارای معلولیت از خیل متکدیان کم شده و افراد فاقد معلولیت زیادی نیز به جامعه متکدیان اضافه شده‌اند، هر چند که بسیاری از متکدیان خود را دارای معلولیت نشان داده و از این حربه برای جمع‌آوری اعانه استفاده می‌کنند.

نتیجه‌گیری: در ایران تکدی‌گری هنوز پدیده‌ای مردانه است و علت‌های آن نیز عموماً فقر و بی‌کاری است. بنابراین ایجاد فرصت‌های اشتغال برای مردان از اهمیت ویژه‌ای در این زمینه برخوردار است، خصوصاً که عموم متکدیان متأهل بوده و همواره متکدیان مجرد درصد کمتری از متکدیان را شامل شده‌اند. علاوه بر آن، افزایش سهم افراد سالم در جمعیت متکدیان، مداخلت داشتن دو پدیده فقر و بی‌کاری در گرایش به تکدی‌گری را تقویت می‌کند. البته نباید از نظر دور داشت که برخی متکدیان به این پدیده به چشم یک حرفه پردرآمد می‌نگرند و لذا به‌راحتی حاضر به ترک آن نبوده و حتی برای افزایش درآمد، خود را دارای معلولیت نشان می‌دهند.

کلید واژه‌ها: تکدی‌گری، متکدی، فقر، بی‌کاری، معلولیت

کلیدواژه‌ها: تکدی‌گری یکی از پدیده‌های اجتماعی شایع در بسیاری از شهرها است که پیامدهای اجتماعی ناگواری دربردارد. به همین دلیل، مطالعه علمی این پدیده ضروری، و البته گام نخست در مواجهه منطقی با آن است.

روش بررسی: مطالعه حاضر متکی بر دو روش تحلیل ثانویه داده‌های موجود در خصوص متکدیان جمع‌آوری شده در سطح شهرها، در طول سال‌های ۸۶ تا ۸۹ و همچنین فراتحلیل برخی از مهمترین مطالعات انجام شده در ایران در سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۷ است.

یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد که عموم متکدیان (نزدیک به ۶۸ درصد) مرد هستند. از نظر سنی در سال‌های اخیر سهم گروه‌های سنی کمتر از ۲۰ سال در جمعیت متکدیان افزایش یافته است؛ با این حال عموم متکدیان در گروه‌های سنی ۴۰ سال و بیشتر قرار دارند. علاوه بر آن سهم بی‌سوادها از گروه‌های تکدی بسیار کاهش یافته و از ۸۰/۷ درصد در سال ۱۳۷۰ به حدود ۲۸/۱ درصد در سال ۱۳۸۶ رسیده است. همچنین سهم مجردها از گروه‌های تکدی نیز افزایش بسیاری یافته است، هر چند عموم متکدیان هنوز متأهل هستند. علاوه بر آن درصد افراد دارای معلولیت از خیل متکدیان کم شده و افراد فاقد معلولیت زیادی نیز به جامعه متکدیان اضافه شده‌اند، هر چند که بسیاری از متکدیان خود را دارای معلولیت نشان داده و از این حربه برای جمع‌آوری اعانه استفاده می‌کنند.

نتیجه‌گیری: در ایران تکدی‌گری هنوز پدیده‌ای مردانه است و علت‌های آن نیز عموماً فقر و بی‌کاری است. بنابراین ایجاد فرصت‌های اشتغال برای مردان از اهمیت ویژه‌ای در این زمینه برخوردار است، خصوصاً که عموم متکدیان متأهل بوده و همواره متکدیان مجرد درصد کمتری از متکدیان را شامل شده‌اند. علاوه بر آن، افزایش سهم افراد سالم در جمعیت متکدیان، مداخلت داشتن دو پدیده فقر و بی‌کاری در گرایش به تکدی‌گری را تقویت می‌کند. البته نباید از نظر دور داشت که برخی متکدیان به این پدیده به چشم یک حرفه پردرآمد می‌نگرند و لذا به‌راحتی حاضر به ترک آن نبوده و حتی برای افزایش درآمد، خود را دارای معلولیت نشان می‌دهند.

کلید واژه‌ها: تکدی‌گری، متکدی، فقر، بی‌کاری، معلولیت

۱- دکترای جامعه‌شناسی، استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران ۲- دکترای حرفه‌ای، عضو هیات علمی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ایران ۳- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران *آدرس نویسنده مسئول: تهران، خیابان شهید قزنی، نبش کوچه ملک‌الکلامی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی *تلفن: ۰۷۵۵۳۳۵۷۵۰۷ *رایانامه: Alakhavan@gmail.com

1- PhD of Sociology, Assistant Professor at Payame Noor University, Tehran, Iran; 2- MD, Majlis Research Center, Tehran, Iran; 3- MSc of Sociology, Kharazmi University, Tehran, Iran. *Correspondent Author's Address: Majlis Research Center, Malek-Alkalami Corner, Shahid Qarani St., Tehran, Iran; *Tel: +98 (21) 833 57507; *E-mail: Alakhavan@gmail.com

مقدمه

تکدی‌گری شامل همه رفتارهایی است که به قصد دریافت کمک از دیگران خارج از مجاری قانونی در سطح جامعه بروز می‌یابند، که از آن جمله می‌توان به گدایی ثابت و سیار، تمارض به بیماری‌های لاعلاج جسمی و روانی، فالگیری، رمالی، دعانویسی، نوازندگی، فروش تنقلات، اظهار بی‌کاری، بی‌پناهی، و یا سرپرستی کودکان خردسال و بسیاری از موارد دیگر اشاره کرد. در واقع تکدی‌گری یکی از جمله پدیده‌های اجتماعی شایع در بسیاری از شهرهاست که در بردارنده پیامدهای اجتماعی ناگوار و البته نشان‌دهنده برخی نابسامانی‌های اجتماعی است. در ایران گرچه آمار و اطلاعات دقیقی در این خصوص در دست نیست، ولی برخی شواهد حاکی از گسترش این مسأله در شهرهای مختلف به‌ویژه کلان‌شهرها دارد؛ خصوصاً در دوره بعد از جنگ تحمیلی و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ناشی از آن، این پدیده نابهنجارتر شده است. البته در مقاطع زمانی مختلف نیز اقدامات و فعالیت‌هایی برای کنترل و مبارزه با آن به عمل آمده؛ با این وجود بررسی گزارش‌ها و سوابق موجود حاکی از آن است که متأسفانه علی‌رغم توجه به این مسأله، مشکل همچنان باقی است و تدابیر اتخاذ شده چندان کارساز و راهگشا نبوده است (۱). در کل برخی شواهد و تجربه‌زیسته نشان از گسترش این پدیده با اشکال و نمودهای متفاوت دارد. شرایط خاص متکدیان نیز به‌گونه‌ای است که بی‌توجهی و غفلت نسبت به گسترش آن، میزان معضلات و انحرافات اجتماعی را افزایش می‌دهد و تداوم این شرایط نابهنجار، آسیب‌های بسیاری را در جامعه تولید یا بازتولید خواهد کرد. از این رو، مطالعه وضعیت تکدی‌گری و متکدیان، کسب اطلاعات جدید و مفید و همچنین ارائه راهکارهای عملی و ممکن در این خصوص می‌تواند در حل این مسئله اجتماعی مفید واقع شود. به دلیل چنین اهمیت و ضرورتی است که مطالعه حاضر موضوعیت پیدا کرده، سامان یافته و درصدد توصیف و تبیین جامعه‌شناختی پدیده تکدی‌گری در ایران است. این مطالعه سعی دارد به پرسش‌های ذیل پاسخ دهد:

۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی متکدیان چیست؟ آیا به لحاظ تاریخی تغییری از این منظر در جامعه متکدیان به‌وجود آمده است؟
 ۲. چه متغیرها یا عواملی گرایش به تکدی‌گری را تبیین می‌کنند؟
 ۳. چگونه می‌توان با این پدیده نابهنجار اجتماعی مقابله کرد و راهکارهای مواجهه منطقی با این مسأله چیست؟
- برای پاسخگویی به پرسش‌های یادشده در گام اول تلاش می‌شود تحلیلی نظری از موضوع ارائه شده و چرایی چنین پدیده‌ای از منظر تئوریک تبیین شود. در گام بعد با بررسی داده‌های موجود در این زمینه و همچنین فراتحلیل برخی مطالعات این حوزه به توصیف این پدیده، روندها و علل گرایش به آن می‌پردازیم و در پایان با استناد به نتایج مراحل گفته شده به بحث در خصوص چرایی تکدی‌گری و راهکارهای مواجهه با آن خواهیم پرداخت.

ملاحظات نظری

با توجه به اینکه تکدی‌گری رفتاری مغایر با هنجارهای مرسوم و پذیرفته شده اجتماعی است، بنابراین رفتاری کجروانه و نوعی آسیب اجتماعی تلقی می‌شود. به همین دلیل می‌توان با استناد به نظریه‌های این حوزه به تأملی نظری در این باب نشست. در حوزه یادشده دیدگاه‌ها و نظریه‌های متفاوتی در خصوص چرایی این دسته از رفتارهای انسانی ارائه شده است که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: نظریه پیوند افتراقی^۲، نظریه آنومی^۳، نظریه بی‌سازمانی اجتماعی^۴.

تئوری پیوند افتراقی

ادوین ساترلند^۵ در نظریه پیوند افتراقی، با تأکید بر یادگیری اجتماعی، عامل کجروی اجتماعی را در تعامل با ناهمنوایان و کجروان می‌داند. بدین معنا که افراد از طریق پیوند و همنشینی با دوستان کجرو به سمت انحراف کشیده می‌شوند (۲). زمانی فرد به عمل بزهکارانه دست می‌زند، که آمیزش او با کسانی که موافق شکستن قاعده‌اند بیشتر باشد (۳). البته فراوانی معاشرت از نظر دفعات وقوع، مدت زمان، ارجحیت و شدت، می‌تواند متفاوت باشد (۴). بدین ترتیب

2. Differential Association
3. Anomie Theory
4. Social Disorganization Theories
5. Edwin Sutherland

1. Begging

یک متکدی هم می‌آموزد که چگونه با موفقیت از راه تکدی کسب درآمد کند و هم چگونه استدلال بیاورد تا عمل خود را توجیه کند و برای آن عذر بترشد. براساس این دیدگاه، معاشرت با نزدیکان، همکاران، به‌ویژه دوستان و نزدیکان متکدی و منحرف، تقلید از اطرافیان، و معاشرت در محیط‌های ناسالم از جمله عوامل اصلی روآوری فرد به تکدی‌گری است.

نظریه آنومی

آنومی به مفهومی که مرتون^۱ آن را مطرح کرده است، ناظر به ناسازگاری بین اهداف فرهنگی و وسایل نهادی شده و مقبول برای دستیابی به آن اهداف است. به نظر مرتون، جامعه، همه افراد از جمله اعضای طبقه پایین را ترغیب و تشویق می‌کند تا به سوی اهداف طبقه متوسط به بالا بشتابند، در حالی که محدودیت‌های اقتصادی-اجتماعی، این امر را دشوار و حتی غیرممکن می‌سازد. بنابراین، افراد طبقه پایین که راه خود را مسدود می‌بینند و در نتیجه احساس ناراحتی و محرومیت می‌کنند، احتمال دارد برای رسیدن به اهداف مورد نظر به روش‌های نابهنجار و انحرافی متوسل شوند. او براساس جهت‌گیری افراد نسبت به اهداف فرهنگی و وسایل مقبول رسیدن به آن‌ها، پنج روش را برای سازگاری با ساخت نابسامان ممکن می‌داند که عبارتند از: همنوایی، بدعت، مناسک‌گرایی، کناره‌گیری و قیام یا شورش. همه این گزینه‌ها، به استثنای همنوایی، صورت‌های آسیب‌شناسانه سازگاری با ساخت نابسامان است (۵). از نظر مرتون، مقوله‌های پنج‌گانه سازگاری دارای الگویی طبقاتی هستند. برای مثال، افراد طبقه متوسط و بالا که به آسانی به وسایل مشروع دسترسی دارند بیش‌تر هم‌نوا هستند، در حالی که افراد طبقه پایین که به فرصت‌های بلوکه‌شده برخورد می‌کنند، به احتمال زیاد گزینه بدعت را برمی‌گزینند (۶). تکدی‌گری از جمله رفتارهای انحرافی است که بیشتر مصداق گزینه بدعت است. یعنی، برخی از افرادی که در دسترسی به اهداف مشروع جامعه خود را ناتوان احساس می‌کنند و دچار ناکامی می‌شوند، ممکن است این گزینه را اتخاذ کنند تا به‌وسیله آن به اهداف خود برسند و از احساس ناکامی فرار کنند.

نظریه بی‌سازمانی اجتماعی

در این دیدگاه، جامعه همانند کل یکپارچه‌ای تلقی می‌شود که میان اجزای تشکیل‌دهنده آن در شرایط عادی همسازی و تعادل برخوردار است. چنانچه جامعه با تغییرات شدید، سریع و ناگهانی مواجه شود، خطر بی‌سازمانی اجتماعی و در پی آن ایجاد شرایط نابسامانی و بحرآن‌های اجتماعی آن جامعه را تهدید می‌کند (۷). در واقع عوامل اجتماعی افراد را کنترل می‌کنند و وقتی که این عوامل بی‌ثبات شوند، افراد توان کمتری برای کنترل رفتار خود دارند (۸). بسیاری از محققان علوم اجتماعی در ایران بر این باورند که در حال حاضر جامعه ایران جامعه در حال گذاری است که با سرعت روزافزونی مراحل گذار را طی می‌کند. با در نظر گرفتن این نکته می‌توان گفت که تکدی‌گری به عنوان یک آسیب اجتماعی محصول جامعه در حال گذار است که افراد تازه وارد از روستاها به شهرها یا از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ، در اثر از دست دادن موقعیت و پایگاه اجتماعی خود در مکان جدید با گم‌شدگی و هویت جدید ظاهر شده و در تقلا برای کسب درآمد و موقعیت جدید دست به هر کاری از جمله تکدی می‌زنند.

گرچه هرکدام از نظریه‌های یادشده، می‌توانند ابعادی از پدیده تکدی‌گری را تبیین کنند، اما اگر به ماهیت اقتصادی پدیده تکدی‌گری توجه کنیم و مفروض بداریم که این پدیده در گام نخست ماهیتاً پدیده‌ای اقتصادی است، به نظر می‌رسد که تئوری مرتون توان تبیین بیشتری در این زمینه داشته باشد. براساس این تئوری در فضاهای اجتماعی که تناسب منطقی بین اهداف نهادی شده، و ابزارها یا وسایل دستیابی به اهداف یادشده، از بین برود و یا اساساً وجود نداشته باشد، می‌توان انتظار داشت که رفتارهای انحرافی و خلاف عرف، توسعه و گسترش یابد. بنابراین زمانی که افراد براساس هنجارها و ابزارهای موجود نتوانند نیازهای خود را برآورده کنند، احتمال گرایش به رفتارهای انحرافی افزایش می‌یابد. برای مثال در جامعه‌ای که افراد ناتوان و یا معلول از حمایت‌های اجتماعی کافی برخوردار نباشند و از سوی دیگر براساس هنجارهای اقتصادی جامعه و ماهیت کار، امکان پیدا کردن کار مناسب پیدا نکنند، به ناگزیر به تکدی‌گری و یا

1. Merton

آمارهای وزارت کشور از متکدیانی است که توسط نهادهای متولی در طول سال‌های ۸۶ تا ۸۹ جمع‌آوری شده‌اند. و بخش دیگر براساس فراتحلیل برخی از مهم‌ترین مطالعات انجام شده در ایران در سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۷ درخصوص تکدی‌گری است.

در بخش فراتحلیل تمامی تحقیقات داخل کشور (اعم از پایان‌نامه‌های دانشجویی کارشناسی ارشد و بالاتر یا طرح‌های تحقیقاتی مؤسسات مختلف پژوهشی و اجرایی) که در دهه ۷۰ و ۸۰ درمورد تکدی‌گری انجام شده بود، مورد بررسی قرار گرفت. اگرچه در این پژوهش، عملیات نمونه‌گیری خاصی صورت نگرفته است، ولی هدف، بررسی تعداد هرچه بیشتر و ممکن از این تحقیقات بوده است که البته با توجه به تنگناهای بودجه‌ای، زمانی و در موارد بسیاری عدم امکان دسترسی به منابع موجود، تناسب نداشتن با اهداف و موضوع تحقیق حاضر و مهم‌تر از همه معتبر بودن پژوهش از نظر علمی، پژوهش‌های بررسی شده در نهایت به شش پژوهش تقلیل یافت. با این وجود آنچه مورد بررسی قرار گرفته، با توجه به حجم و تنوع کارهای بررسی شده، از کفایت کمی و کیفی برخوردار است تا بتوان مجموعه فراهم آمده را بازنمای نسبتاً کاملی از تحقیقات انجام شده داخلی در دوره مورد بررسی در حوزه تکدی‌گری دانست. چرا که پژوهش‌های یادشده پژوهش‌هایی بوده‌اند که از نظر تیم پژوهش، معتبر تلقی شده‌اند. از میان پژوهش‌های یادشده چهار پژوهش توسط وزارت کشور، یک پژوهش توسط دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، و یک مورد نیز پایان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی از دانشگاه تهران است. در کل، روش ما در بخش فراتحلیل، ترکیب و تلخیص منظم، مقایسه و جمع‌بندی انتقادی پژوهش‌ها و داده‌های حاصل از آنها جهت شناخت و تبیین تکدی‌گری و بررسی رویه‌ها و روندهای آن بوده است. در جدول ۱ تصویری کلی از پژوهش‌های یاد شده ارائه شده است.

رفتارهایی از این دست روی می‌آورند. از سوی دیگر رفتار افرادی که با نگاهی حرفه‌ای و شغلی به این پدیده روی می‌آورند نیز با همین منطق قابل تحلیل است. این دسته از افراد نیز براساس هنجارهای مشروع جامعه نمی‌توانند به آمال و آرزوهای خود که نیازمند توان اقتصادی بالاست، دست بیابند، بنابراین از روش‌هایی استفاده می‌کنند که آن‌ها را زودتر به مقصد می‌رسانند. به همین دلیل تکدی‌گری در نزد بسیاری از این دسته از افراد رویه‌ای مناسب و عقلانی است؛ چرا که اولاً مخاطرات رویه‌های دیگر همانند سرقت و... را ندارد، ثانیاً بسیاری از مردم از روی ترحم به این دسته از افراد کمک می‌کنند، ثالثاً این حرفه از جمله حرفه‌هایی است که نظام مالیاتی خبری از کم و کیف آن ندارد و لذا مصون از موارد این چنینی است. بنابراین براساس قواعدی عقلانی رویه‌ای کم خطر و پردرآمد است. به دلیل همین ویژگی‌ها است که انواع و اقسام و مدل‌های تکدی‌گری روزبه‌روز به وجود می‌آیند و توسعه می‌یابند.

روش بررسی

در مطالعه حاضر به جای استفاده از روش‌های گردآوری اطلاعات جدید، از داده‌های از قبل موجود استفاده شد. بنابراین این پژوهش متکی بر دو روش تحلیل داده‌های موجود، یعنی تحلیل ثانویه^۱ و همچنین فراتحلیل^۲ است. تحلیل ثانویه، تحلیلی جدید از داده‌هایی است که، به منظور دیگری گردآوری شده‌اند یا تحلیل بعدی از مجموعه اطلاعات موجودی است که، تفسیر، نتیجه‌گیری یا شناختی افزون بر گزارش اول یا متفاوت با آن ارائه دهد (۹). فراتحلیل نیز به نظر گلاس، عبارت است از تحلیل آماری بسیاری از مطالعات و تحقیقات منفرد در حوزه‌ای معین به منظور ترکیب و یکپارچه‌سازی نتایج آن‌ها (۱۰). به بیان دیگر در فراتحلیل، تأکید بر ترکیب و یکپارچه‌سازی نتایج تحقیقات موجود، جهت استفاده علمی و کاربردی است (۱۱).

در این مطالعه بخشی از داده‌ها، مبتنی بر تحلیل ثانویه

- 1 . Secondary Analysis
- 2 . Meta Analysis

جدول ۱- معرفی پژوهشهای مورد مطالعه

شماره	عنوان پژوهش	پژوهشگر	محل انجام	سال انجام	روش انجام	ابزار	جامعه آماری	نمونه آماری
پژوهش اول	درویوزگان پژوهشی در شناخت تکدی در شهر تهران (۱۳)	باقر ساروخانی	تهران	۱۳۷۰	اسنادی - میدانی	پرسشنامه/ مصاحبه	متکدیان تهران	۳۲۱ نفر
پژوهش دوم	بررسی علل تکدی گری در استان آذربایجان غربی (۱۴)	علیرضا مظفری/ اکبر محمدی	استان آذربایجان غربی	۱۳۷۹	اسنادی - میدانی	پرسشنامه	متکدیان آذربایجان غربی	۳۰۶ نفر
پژوهش سوم	بررسی ویژگی های متکدیان شهر تهران (۱۵)	شاهین فتحی/ علیرضا عباسی/ مهدی نجفی/ عزت وقری/ حسین سپاسی	تهران	۱۳۸۰	بنیادی- راهبردی	پرسشنامه/ مصاحبه	متکدیان تهران	۶۴۹ نفر
پژوهش چهارم	کلان شهر تهران و تکدی گری (۱۶)	حسن عماری/ زهرا زارع	تهران	۱۳۸۶	تحلیل ثانویه	-	متکدیان تهران	-
پژوهش پنجم	بررسی جامعه شناختی پدیده تکدی گری و عوامل مرتبط با آن در شهر کرمانشاه (۱۷)	بیبا حامد	کرمانشاه	۱۳۸۷	پیمایش	پرسشنامه	متکدیان کرمانشاه	۱۵۰ نفر
پژوهش ششم	علل اقتصادی- اجتماعی موثر بر پدیده تکدی گری در شهر مشهد (۱۸)	حمید معتمدی	مشهد	۱۳۸۷	کیفی	مصاحبه	متکدیان مشهد	۲۲ نفر

یافته‌ها

۸۰/۵۹ درصد متکدیان، در پژوهش پنجم ۸۶/۳ درصد متکدیان و نهایتاً در پژوهش ششم ۷۷/۲۷ درصد متکدیان را مردان تشکیل می‌دهند. به‌طور میانگین ۶۷/۳۴ درصد کل متکدیان را مردان تشکیل می‌دهند. با توجه به این یافته‌ها، می‌توان گفت که تکدی‌گری بیشتر پدیده‌ای مردانه است. براساس یافته‌های فراتحلیل سن بیشتر متکدیان ۴۰ سال و بالاتر است که این نرخ سن از پژوهش اول که در سال ۱۳۷۰ انجام شده تا پژوهش آخر که حدود ۱۷ سال بعد از آن انجام شده تقریباً مشابه است. پدیده میان‌سال‌ی و پیری متکدیان، نشان از عدم جذب افراد در بازار و یا کمبود آسایشگاه‌های نگهداری سالمندان دارد. اما نکته نگران‌کننده روند افزایش گروه‌های زیر ۳۰ سال است. گروه‌های زیر ۳۰ سال از ۹/۲ درصد در سال ۱۳۷۰ به ۳۰/۵ درصد در سال ۱۳۸۷ رسیده است. جدول ۲ توزیع درصدی متکدیان را بر حسب سن نشان می‌دهد.

براساس تحلیل ثانویه آمارهای جمع‌آوری شده توسط وزارت کشور بین سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۹، بیشترین متکدیان جمع‌آوری شده در یکی از استان‌های هرمزگان، خراسان رضوی، فارس، و سیستان و بلوچستان جمع‌آوری شده‌اند. براساس آمارهای یادشده، در مجموع ۱۳۷، ۱۰۷ نفر متکدی در طول سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۹ جمع‌آوری شده‌اند که از این تعداد، ۶۸/۲۱ درصد (۷۳،۰۷۴ نفر) مرد و ۳۱/۷۹ درصد (۳۴،۰۶۳ نفر) زن هستند. این نسبت در طول این چهار سال حفظ شده و به‌طور میانگین هر سال ۶۸/۲۱ درصد از کل متکدیان جمع‌آوری شده را مردان تشکیل می‌دهند. براساس یافته‌های فراتحلیل نیز به‌جز در پژوهش دوم (بررسی متکدیان استان آذربایجان غربی) در بقیه پژوهش‌ها همواره نسبت مردان بیشتر از زنان متکدی بوده است، در پژوهش اول ۶۸/۵ درصد متکدیان، در پژوهش سوم ۶۳/۷ درصد متکدیان، در پژوهش چهارم

جدول ۲- توزیع درصدی متکدیان بر حسب سن

سن	پژوهش اول	پژوهش دوم	پژوهش سوم	پژوهش چهارم	پژوهش پنجم	پژوهش ششم
کمتر از ۲۰ سال	۲/۲	۵/۵	-	۵/۲۳	۸/۱	-
۲۱ تا ۳۰ سال	۶/۹	۹	-	۱۹/۰۲	۲۲/۴	۱۳/۶۴
۳۱ تا ۴۰ سال	۱۱/۸	۱۷/۹	-	۲۲/۸۴	۳۳/۵	۱۸/۱۸
۴۰ سال و بالاتر	۷۹/۱	۶۷/۶	-	۵۲/۹۱	۳۶/۰۰	۶۸

از نظر وضعیت تأهل نیز در همه پژوهش‌های مورد بررسی، بیشتر متکدیان متأهل بوده و همواره متکدیان مجرد درصد کمتری از متکدیان را شامل می‌شده‌اند. ذکر این نکته ضروری است که روند داده‌ها نشان از افزایش سهم مجردها در جامعه متکدیان دارد. سهم متکدیان مجرد از ۲۹/۱ درصد در سال ۱۳۷۹ به ۴۱/۱ درصد در سال ۱۳۸۷ رسیده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشتر متکدیان بی‌سواد هستند، البته نرخ بی‌سوادی با گذشت زمان به سرعت کاهش پیدا

کرده است؛ به طوری که میزان بی‌سوادی متکدیان در سه پژوهش اول که در سال‌های دهه هفتاد انجام شده بالاتر از ۷۰ درصد بوده، در حالی که در پژوهش‌های بعدی که در دهه هشتاد انجام شده‌اند میزان بی‌سوادی متکدیان به زیر ۳۰ درصد رسیده است. جدول ۳ توزیع درصد متکدیان را بر حسب سطح تحصیلات نشان می‌دهد.

جدول ۳- توزیع درصدی متکدیان بر حسب سطح تحصیلات

پژوهش ششم (۱۳۸۷)	پژوهش پنجم (۱۳۸۷)	پژوهش چهارم (۱۳۸۶)	پژوهش سوم (۱۳۸۰)	پژوهش دوم (۱۳۷۹)	پژوهش اول (۱۳۷۰)	پژوهش تحصیلات
۲۷/۲۷	۲۸/۱	۴۳/۶۴	۷۲/۴	۸۰/۵	۸۰/۷	بی‌سواد
۴۰/۹	۲۸	۲۵/۶	۱۳/۶	۱۷	۱۴/۹	ابتدایی
۲۲/۷۳	۲۵/۳۴	۹/۵	۶/۹	۱	۱/۲	راهنمایی
۹/۱	۱۴/۵۶	۱۱/۱۳	۰/۶	۰/۷۵	۰/۳۱	متوسطه
۰	۲/۷	۱۰/۱۳	۳/۳	۰/۷۵	۱/۲	دیپلم و بالاتر
۰	۱/۳	۰	۳/۲	۰/۷۵	۱/۵	بدون پاسخ

هستند. بنابراین می‌توان گفت به جز پژوهش اول در بقیه پژوهش‌ها بیش از نیمی از افراد متکدی از نظر جسمی سالم هستند. روند روبه‌رشد متکدیان سالم، گویای نکات قابل تأمل بسیاری است. جدول ۴ توزیع درصدی متکدیان را بر حسب وضعیت جسمی آن‌ها نشان می‌دهد.

بر اساس یافته‌های فراتحلیل، در پژوهش اول ۳۳/۹ درصد متکدیان، در پژوهش دوم ۵۴/۶ درصد متکدیان، در پژوهش سوم ۶۹/۲ درصد متکدیان، در پژوهش چهارم ۷۴/۸ درصد متکدیان، در پژوهش پنجم ۷۳/۳ درصد و در پژوهش ششم ۵۴/۴ درصد متکدیان از نظر جسمی، سالم

جدول ۴- توزیع درصدی متکدیان بر حسب وضعیت جسمی

پژوهش ششم (۱۳۸۷)	پژوهش پنجم (۱۳۸۷)	پژوهش چهارم (۱۳۸۶)	پژوهش سوم (۱۳۸۰)	پژوهش دوم (۱۳۷۹)	پژوهش اول (۱۳۷۰)	پژوهش وضعیت جسمی
۴/۵۴	۳/۷۳	۸/۷۴	۲/۶۹	۶/۵۴	۹/۳۳	سالم
۶۴/۱۳	۵/۷	۵۷/۱۰	۲۴	۱/۴۴	۵/۳۵	دارای معلولیت
۸۲/۳۱	۲/۱۹	۶/۱۴	-	-	۲۹	بیمار
-	-	-	۸/۶	۳/۱	۶/۱	بدون پاسخ

دنبال همسرا، ۴/۶ درصد درمان، ۳/۴ درصد معالجه و خدمت سربازی و بقیه افراد نیز دلایل متفرقه‌ای را برای مهاجرت خود اعلام کرده‌اند. در پژوهش سوم: علت مهاجرت ۳۴/۷ درصد برای کار و ۱۳/۹ درصد برای گدایی اعلام شده است و در کنار این عامل‌ها از عوامل دیگری

بر اساس یافته‌های فراتحلیل، به جز پژوهش دوم و پنجم که در آذربایجان غربی و کرمانشاه (غیر از کلان‌شهرهای تهران و مشهد) انجام شده و اکثریت متکدیان بومی همان استان هستند (پژوهش دوم: ۱۹/۸ مهاجر و پژوهش پنجم: ۸/۹ مهاجر)، در بقیه پژوهش‌ها، اکثر متکدیان مهاجر بوده‌اند و فقط درصد کمی بومی همان شهر هستند. بررسی انگیزه‌های مهاجرت نشان می‌دهد که در پژوهش اول: ۲۱/۱ درصد جستجوی کار، ۱۶/۹ درصد فقر اقتصادی، ۱۴/۳ درصد به

۱- اینان زنانی هستند که به همراه شوهرانشان ناگزیر از ترک محل تولد خود گشته‌اند و با ورودشان به تهران راز و رمز تکدی را آموخته و در این شهر مستقر شده‌اند (۱۳).

مانند معالجه، مهاجرت خانواده، نیاز، جنگ و برای کار نام برده شده است. در پژوهش پنجم ۱۷/۴ درصد موقعیت پدری، ۱۳ درصد برای زندگی بهتر، ۸/۷ درصد برای معالجه بیماری و ۸/۷ درصد کسب و کار را علت مهاجرت خود اعلام کرده‌اند. در کنار این عوامل، به مشکلات اقتصادی، گدایی، ازدواج، بی‌کاری و... نیز اشاره شده است. در بقیه پژوهش‌ها انگیزه مهاجرت بررسی نشده است.

بر اساس یافته‌های حاصل از فراتحلیل به‌طور میانگین تنها ۲۶ درصد از متکدیان قبل از شروع به تکدی‌گری بی‌کار بوده‌اند. در بررسی دلایل آغاز تکدی‌گری نیز یافته‌های فراتحلیل نشان از آن دارد که فقر و نداری با ۵۲/۷۳ درصد، بی‌کاری با ۱۱/۶۰ درصد، اعتیاد با ۹/۷۰ درصد، ازکارافتادگی با ۵/۰۸ درصد، بیماری با ۲/۴۶ درصد و کهولت با ۲/۲۲ درصد، مهم‌ترین دلایل گرایش به تکدی‌گری عنوان شده است.

بحث

مطالعه پیش رو درصدد بود تا به بررسی پدیده تکدی‌گری در جامعه ایران پرداخته و ضمن نشان دادن انواع و ابعاد مختلف پدیده مورد نظر به این پرسش که افراد تحت چه شرایطی و چگونه دست به تکدی می‌زنند، پاسخ گوید. آمارهای جمع‌آوری شده توسط وزارت کشور بین سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۹ نشان می‌دهد که در مجموع ۱۰۷،۱۳۷ متکدی، جمع‌آوری شده، که از این تعداد، ۶۸/۲۱ درصد مرد و ۳۱/۷۹ درصد زن هستند. از لحاظ توزیع متکدیان به تفکیک استان نیز، همواره در طول سال‌های ۱۳۸۶-۸۹، بیشترین متکدیان در یکی از استان‌های هرمزگان، خراسان رضوی، فارس، سیستان و بلوچستان و تهران دستگیر شده‌اند. تهران به عنوان پایتخت کشور، مهاجرپذیرترین استان کشور است؛ خراسان رضوی نیز شاید به دلیل وجود اماکن مذهبی و تردد جمعیت زیاد مسافر و زائر، گدایان را به طمع کسب درآمد به خود جذب می‌کند، هرچند همجواری با کشورهای محروم و بحران‌زده پاکستان و افغانستان و ورود اتباع بیگانه را نیز نباید نادیده گرفت.

در بخش فراتحلیل، گزارش برخی از مهم‌ترین مطالعات انجام شده در ایران به صورت مقایسه‌ای ارائه شد، تا مبنایی

برای قضاوت در مورد روند تکدی‌گری در ایران به دست آید. نتایج نشان می‌دهد که در کل تکدی‌گری در ایران بیشتر پدیده‌ای مردانه است و زنان سهم کم‌تری از متکدیان را تشکیل می‌دهند. بنابراین نقش نان‌آوری مردان در فرهنگ ایرانی را می‌توان در پدیده‌ای چون تکدی‌گری نیز مشاهده کرد. به لحاظ سنی نیز عموم متکدیان افرادی میانسال و بالاتر از آن هستند. اما نکته مهم در این زمینه روند رو به افزایش متکدیان جوان به تکدی‌گری است. گذشته از آن هرچند که حجم نسبتاً زیادی از متکدیان را افراد بی‌سواد تشکیل می‌دهند ولی در دهه اخیر از میزان متکدیان بی‌سواد کم شده است، به نحوی که این سهم از بالای ۷۰ درصد در مطالعات دهه هفتاد، به زیر ۳۰ درصد در مطالعات دهه هشتاد کاهش یافته است. با این حال باید توجه داشت که هنوز هم بی‌سوادی و نداشتن مهارت‌های لازم برای کار، عاملی مهم در گرایش به تکدی‌گری است.

نتایج نشان داد که متأهلین، غالب متکدیان را تشکیل می‌دهند؛ این نشان از این دارد که بار تکفل خانواده و عدم تأمین معاش زندگی متأهلی خود می‌تواند یکی از دلایلی باشد که فرد را به سوی تکدی‌گری سوق دهد. نکته مهم دیگری که اشاره بدان ضروری است، روند روبه‌افزایش متکدیان مجرد به خیل متکدیان است. پژوهش‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در دهه اخیر، حجم متکدیان مجرد از کل متکدیان افزایش یافته است. این امر دربردارنده نکات مهم و قابل تأملی است. بدین معنا که احتمالاً برخی از مجردها بی‌کارانی هستند که به دلیل نبود کار و از روی اجبار به تکدی‌گری روی آورده‌اند، یا این که اساساً تکدی‌گری در جامعه ایران تبدیل به یک حرفه شده است. حرفه‌ای که اتفاقاً عواید بسیار زیادی دارد که با بسیاری از مشاغلی که افرادی با مهارت‌های پایین به آن اشتغال دارند، قابل مقایسه نیست. به نظر می‌رسد احتمال دوم بیشتر قرین به حقیقت باشد. چرا که علی‌رغم قبح اجتماعی تکدی‌گری، آن هم برای جوانان، تکدی‌گری جوانان می‌بایست منطقی عقلایی داشته باشد. یعنی بسیاری از افراد با رویکرد منطقی و عقلانی صرف، به تکدی‌گری به عنوان حرفه‌ای پردرآمد می‌نگرند.

گذشته از موارد یادشده، اشتغال افراد سالم به تکدی‌گری، نکته دیگری است که توجه به آن ضروری است. چرا که

نتیجه گیری

در کل نتایج فراتحلیل نشان از گسترش انگاره‌ای جدید در باب تکدی‌گری دارد که براساس آن تکدی‌گری نیز یک شغل و حرفه قلمداد می‌شود. حرفه‌ای که اتفاقاً در بسیاری از موارد سود سرشاری دارد. به‌همین دلیل گذشته از افرادی که به دلیل فقر و نداری و یا از روی اجبار اقتصادی و برای کسب ضروریات زندگی به این کار روی می‌آورند، بسیاری از متکدیان، تکدی‌گری را حرفه‌ای می‌دانند که سود سرشاری دارد و از گزند سازمان مالیاتی نیز مصون است. اتفاقاً به‌همین دلیل هم هست که بسیاری از آن‌ها حتی پس از توانمندسازی نیز به تکدی‌گری روی می‌آورند. البته این نگرش به تکدی‌گری در فضایی که حداقل دستمزد برای کارگران کمتر از ۳۵۰ هزار تومان است و در عین حال نرخ بی‌کاری در حد بالایی قرار دارد، نگرشی عقلانی و براساس قواعد عقلانیت (البته عقلانیت ابزاری) قابل تبیین است.

پیشنهادها

طی دهه‌های گذشته همواره مجموعه اقدام‌هایی در خصوص مبارزه با تکدی‌گری و رفع این معضل اجتماعی به‌عمل آمده است که به دلایلی چون فقدان تلقی واحدی از تکدی و متکدیان و وجود اختلاف نظر میان دستگاه‌ها و سازمان‌های اجرایی، تعدد و تنوع عوامل مؤثر بر تکدی‌گری، فقدان اعتبارات مناسب، وجود متولیان متعدد برای ساماندهی متکدیان، مشکل متولیان اتباع بیگانه و... (۱۲) چندان موفقیت‌آمیز نبوده و البته پرواضح است که رفع مشکل چندان هم آسان نیست، چراکه شواهد و قرائن نشان از آن دارد که تکدی‌گری در جامعه ایران علت‌هایی اجتماعی و ساختاری دارد. بنابراین:

- در وهله اول باید به اصلاح ساختارهایی پرداخت که چنین پدیده‌ای را بروز و ظهور می‌دهند. همانطور که اشاره شد بسیاری از متکدیان افرادی فقیر و بی‌کارند، بنابراین اصلاح ساختارهای اقتصادی و به تبع آن ایجاد اشتغال تأثیر بسیار مهمی در کاهش نرخ تکدی‌گری خواهد داشت.
- از آن‌جا که بسیاری از متکدیان نیز افرادی از کارافتاده‌اند و یا از برخی معلولیت‌ها رنج می‌برند، تقویت و گسترش نهادهای حمایتی برای تحت پوشش قرار دادن این دسته از

برخلاف نتایج پژوهش‌های دهه ۱۳۷۰، که نشان از معلولیت حجم کثیری از متکدیان دارد، در پژوهش‌های دهه ۱۳۸۰، نسبت متکدیان سالم به کل متکدیان افزایش یافته است. این رخداد را نیز می‌توان همانند ورود متکدیان جوان و مجرد به خیل متکدیان، ناشی از نرخ بالای بی‌کاری جوانان دانست و همین‌طور به گسترش انگاره‌های حرفه‌ای معطوف به تکدی‌گری؛ خصوصاً که نتایج پژوهش‌ها نیز نشان می‌دهد که فقر و بی‌کاری دو متغیر مهم در گرایش به تکدی‌گری هستند.

به نظر می‌رسد فقر و بی‌کاری در مورد آن دسته از متکدیان که دارای معلولیت هستند، تأثیر بیشتری در پیوستن این دسته از افراد به جرگه متکدیان دارد. خصوصاً که بین فقر و ناتوانی نیز عموماً رابطه‌ای مستقیم وجود دارد. به این معنا که افرادی که از نوعی ناتوانی رنج می‌برند به دلیل ناتوانی یادشده از کسب‌وکار و حرفه مناسب باز مانده و این امر موجب فقر آن‌ها خواهد شد. در عین حال، فقر آن‌ها را از آموزش‌هایی که می‌تواند از آن‌ها افرادی توانمند بسازد دور می‌سازد. به‌همین دلیل نوعی رابطه دُوری بین فقر و ناتوانی وجود دارد؛ به‌ویژه اگر به این دو نکته نیز توجه شود که اولاً، باتوجه به نگاه جامعه به افراد دارای معلولیت و حس کمک به این دسته از افراد، رویکردی که عموماً بر این سازمان‌ها و یا نهادها حاکم است رویکردی حمایتی است و نه توانمندسازی؛ و ثانیاً، امکاناتی که افراد ناتوان و یا دارای معلولیت از سازمان‌های توانبخشی و حمایتی دریافت می‌کنند کفاف مخارج عموماً بالای آن‌ها را نمی‌دهد. ناکارآمدی سازمان‌ها و نهادهای یادشده و عدم‌گذران مناسب زندگی، زمینه را برای ورود این دسته از افراد دارای معلولیت و یا ناتوان به جامعه متکدیان فراهم می‌کند. البته نباید از نظر دور داشت که به‌دلیل همین نگاه جامعه، برخی متکدیان از این حربه استفاده کرده و خود را دارای معلولیت نشان داده و یا خانواده‌هایی که به نوعی فردی دارای معلولیت در خانواده خود دارند، با نگاهی ابزاری فرد دارای معلولیت را وسیله‌ای برای کسب درآمد می‌دانند. به‌همین دلیل است که در برخی موارد یکی از اعضای خانواده، فرد دارای معلولیت را برای جمع‌آوری اعانه به سر چهارراه‌ها و حتی به درب منازل می‌برد.

افراد و بهبود وضعیت آنان ضروری است. البته پرواضح است که نوع و میزان حمایت‌هایی که از این دسته از افراد به‌عمل می‌آید نباید از میزان درآمدهایی که از تکدی‌گری به‌دست می‌آورند کمتر باشد.

هر چند که بسیاری از متکدیان به دلیل فقر و نداری و نداشتن حمایت‌های اجتماعی به تکدی‌گری روی می‌آورند، اما بسیاری از آن‌ها تکدی‌گری را به‌عنوان حرفه‌ای پردرآمد برگزیده‌اند. بنابراین در کنار اقدام‌های فوق، ضروری است که سازوکارهایی برای جلوگیری و ممانعت این دسته از افراد به تکدی‌گری تعبیه شود. از نظر فرهنگی نیز بر رسانه‌های جمعی است که آگاهی‌های اجتماعی را در این حوزه ارتقاء بخشند تا مردم از کمک به این دسته از متکدیان خودداری نکنند. به عبارت دیگر تکدی یک نوع کنش متقابل اجتماعی است که یک سوی آن متکدی است که تقاضای کمک دارد و سوی دیگر، افرادی هستند که به تقاضای متکدی پاسخ مثبت می‌دهند. حذف این کنش نیازمند مجموعه اقداماتی در

خصوص هر سوی این رابطه است. گسترش حمایت‌های اجتماعی از طریق نهادهای ذیربط، تغییر رویکرد حمایتی به توانمندسازی و همچنین ایجاد کار و اشتغال و ... اقداماتی که است که معطوف به متکدی است و آگاهی‌رسانی به جامعه در خصوص ممانعت از کمک به بسیاری از متکدیان (البته نه لزوماً همه آن‌ها)، کمک به ایجاد این فرهنگ در جامعه که کمک‌ها رویه‌ای نظام‌مند و سازمانی به خود گیرند و ... اقدام‌های معطوف به کلیت اعضای جامعه است. البته ذکر این نکته نیز ضروری است که گام نخست در اقدام‌های عملی برای مبارزه با تکدی‌گری ایجاد سازوکارهایی برای برآورد آمار دقیقی از وضعیت متکدیان در کشور است.

تقدیر و تشکر

از وزارت کشور و سازمان خدمات شهرداری تهران، به خاطر در اختیار قراردادن برخی آمارها و مستندات تشکر می‌شود.

References

1. Bayat B. Social pathology metaanalysis. Social Affairs of Islamic Republic of Iran Police. 1998,pp:138. [Persian]
2. Hagan J, McCarthy B. Streetlife and delinquency. Br J Sociol. 1992;43(4):533–61.
3. Sekhavat J. Sociology of social devieece. Tehran: Payam Noor University; 2004, pp:111. [Persian]
4. Moomtaz F. Social Deviance: Theories and Prospectives. Tehran: Enteshar; 2002,pp:26. [Persian]
5. Merton RK. Social structure and anomie. American sociological review. 1938;3(5):672–82.
6. Taylor IR, Young J. The New Criminology: For a Social Theory of Deviance [With a Foreword by Alvin W. Gouldner]. Routledge & Kegan Paul; 1973.
7. Moied Far S. Sociology of social problems. Tehran: Noor-e Elm; 2006, pp:47. [Persian]
8. Ahmadi H. The theories of social deviance. Shiraz: Ros;1998,pp:145. [Persian]
9. Baker TL. Doing Social Research. Naebi H (Persian translator). Tehran: Nei Publication; 2000, pp:307. [Persian]
10. Safari H. Meta-analysis of survey researches methodology at Iran Ministry of the Interior. Thesis for Master of Science. Social Science Faculty, Tehran University; 2004, pp:20. [Persian]
11. Sediagh Sarvestani R. Meta-analysis of social pathology studies in Iran. Social Sciences. 2004;15:68. [Persian]
12. Hajian motlagh mahamad, Picture of the beggars in Iran, Ministry of Interior, Social Affairs Council, the Office of Social Affairs.
13. Saroukhani B. Research on begging and factors affecting it. Tehran: Kalameh Publication; 1998. [Persian]
14. Mozafari A, Mohamadi A. Causes of beggary in Tehran. West Azarbaijan Province: Office of Social Affairs and Elections; 2000. [Persian]
15. Fathi shahin etall, beggary in Tehran, Department of the Interior, Governor of Tehran, the political - security deputy, 2001.
16. Amari H, Zare Z. Beggary in Tehran. Social and Cultural Affairs of Tehran Municipality; 2007. [Persian]
17. Hamed B, Ghazveineh Z. Sociological study of beggary and its aspect in Kermanshah Province. Kermanshah Governor Office: Social Affairs Council;1998. [Persian]
18. Motamedi H. Socio-economic causes of beggary in Mashhad. Thesis for Mastrer of Science in Social Science. Faculty of Social Sciences, Tehran University; 2008. [Persian]